

UDK 262.3 (497.16 Bar) "1743" (093)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. siječnja 2006.
Prihvaćeno za tisak: 29. lipnja 2006.

Iz prošlosti Barske nadbiskupije – pismo barskoga klera i puka papi Benediktu XIV. iz 1743. godine

Lovorka Čoralić

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
Zagreb
Republika Hrvatska

Na osnovi dokumenta pronađenog u fondu "Arhiv obitelji Karaman" u Državnom arhivu u Zadru (pismo barskog klera i puka papi Benediktu XIV. iz 1743. godine) upućuje se na povijesne okolnosti i stanje u Barskoj nadbiskupiji u prvoj polovici XVIII. stoljeća. Raščlanjuju se sadržaj i razlozi obraćanja Barana papi, kao i središnji protagonisti koji se u pismu izrijekom spominju.

Ključne riječi: Bar, Barska nadbiskupija, Mletačka Albanija, Rim, papa Benedikt XIV., Kongregacija za širenje vjere, crkvena povijest

Razdoblje prve polovice XVIII. stoljeća može se držati izrazito nepovoljnim za područje Barske nadbiskupije, grada Bara i njegova katoličkoga žiteljstva¹. Iako je početak toga stoljeća djelovanjem obilježio Peraštanin Vicko Zmajević, barski nadbiskup od 1701. do 1713. godine, zaslužan za brojne inicijative glede poboljšanja po-

¹ O povijesti Barske nadbiskupije vidi detaljnije: D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. VII., Venetiis 1817.; A. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, sv. I. (ab Innocento pp. usque ad Paulum PP. III, 1198.-1548.), Romae, 1863., sv. II. (a Clemente VII. usque ad Pium VII., 1524.-1800., cum additamentis saec. XIII. et XIV.), Zagrabiae, 1875.; St. STANOJEVIĆ, *Borba za samostalnost katoličke crkve u Nemanjičkoj državi*, Posebna izdanja SANU, sv. 8., Beograd, 1912.; M. ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände in vortürkischen Albanien*, Wien, 1916.; M. BICI, *Iskušenja na putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. g.*, Budva, 1985.; I. MARKOVIĆ, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb, 1902.; S. MARKOVIĆ, Prvi izvještaj Andrije Zmajevića o Barskoj nadbiskupiji Sv. kongregaciji za širenje vjere: godina 1671., *Istorijski zapisi*, god. LXXI., br. 1.-2., Podgorica, 1998., str. 209.-223.; ISTI, Barski distrikt u eklezijastičkim relacijama od 1627. do 1644. godine, *Istorijski zapisi*, god. LXXV., br. 3.-4., Podgorica, 2002., str. 45.-74.; I. JOVOVIĆ, *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*, Bar, 2004.

ložaja katoličkog življa na tome području², opće stanje - još više naglašeno njegovim odlaskom na čast zadarskoga nadbiskupa - nije barskim katolicima davalo vjere u izgledniju budućnost. Kao i nakon svakog mletačko-turskog rata i neuspjelih mletačkih vojnih djelovanja za oslobođanje Bara (takvi su pokušaji zabilježeni 1596., 1649., 1689. i 1694. godine), i okončanje ratnih zbivanja 1714.-1718. godine preostatu je barskoga katoličkoga žiteljstva donijelo samo nova stradanja, zatiranja i progonstva.³ Prva polovica XVIII. stoljeća doba je kada se - zbog pritisaka i otvorenog terora osmanlijskih vlasti - nesmiljeno nastavlja demografsko opadanje katoličkoga žiteljstva Barske nadbiskupije. Brojni katolici u gradu i njegovoj okolini u tom razdoblju prelaze na islam ili na pravoslavlje, a nemali dio trajno se iseljava na kršćanska područja (primjerice, svakako je jedna od najpoznatijih seoba Albanaca katolika iz Barske nadbiskupije u zadarsku okolicu, gdje su utemeljili naselje Arbanasi). Barska nadbiskupija - višestoljetna stabilna i pouzdana ustanova okupljanja, zajedništva i sigurnosti barskih vjernika - kao i njezini predvodnici, nadbiskupi, imali su, upravo zbog svojega ugleda i značenja među običnim pukom, u ovakvim povijesnim vremenima osobito tešku i odgovornu ulogu. Opstanak Barske nadbiskupije, ali i njezino što učinkovitije djelovanje, bilo je, ne samo u tadašnjim povijesnim trenutcima, jedno od središnjih pitanja održanja katolika toga područja. Nedostatak domaćega svećenstva, njegova nedovoljna naobrazba i izrazito otegotne okolnosti djelovanja na osmanlijskom teritoriju te - istodobno - teškoća dolaženja i opstojanja svećenika koji su zavičajem bili iz drugih krajeva (kako dalmatinskih i bokeljskih, tako i talijanskih), postupno su vjerski život na području Barske nadbiskupije sveli na razinu borbe za opstanak i preživljavanje. Sveta Stolica, Kongregacija za širenje vjere i njihova nastojanja da se misionarskim radom i školovanjem crkvenog podmlatka poniklog iz katoličkih krajeva pod osmanlijskom vlašću popravi katastrofalno stanje

² O barskom i zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću, jednoj od najistaknutijih osoba Crkve u Hrvata u XVIII. stoljeću, postoji brojna literatura. Vidi detaljnije: D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. V., Venetiis, 1775., str. 166.-168.; ISTI, nav. dj., sv. VII., Venetiis, 1817., str. 141.-171.; F. M. APPENDINI, *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa, 1811., str. 53.-56.; A. BASSICH, *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri Perastini*, Ragusa, 1833., str. 1.-28.; Š. LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, 1856., str. 321.-322.; S. BUZOLIĆ, *Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević*, *Narodni koledar*, god. VI., Zadar, 1868., str. 76.-84.; I. MARKOVIĆ nav. dj., str. 149.-151., 209.; P. BUTORAC, *Zmajevići*, Zagreb, 1928., str. 15.-33.; ISTI, *Četiri pisma nadbiskupa Vicka Zmajevića*, *Starine JAZU*, knj. 41., Zagreb, 1948., str. 85.-99.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XV. do XIX. veka*, Posebna izdanja SANU, sv. CLV., Beograd, 1950.; N. LUKOVIĆ, *Boka kotorska*, Cetinje, 1951., str. 105.-106.; M. NOVAK, *Prilog poznavanju rada i djelovanja Vicka Zmajevića - Peraštanina*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 3., Zagreb, 1957., str. 317.-326.; *Proza baroka: XVII i XVIII vijek* (antologija; urednici M. MILOŠEVIĆ i G. BRAJKOVIĆ), Titograd, 1978., str. 36.-39., 291.-303., 426.-433.; I. BANAC - S. PROSPEROV NOVAK - B. SBUTEGA, *Stara književnost Boke*, Zagreb, 1993., str. 131.-136.; V. KRALJEVIĆ, *Gli ortodossi negli scritti di Vincenzo Zmajević (1670-1745)*, Pontificia Universitas Gregoriana. Facultas Theologiae, Roma, 1996.; *Hrvatska književnost Boke kotorske do Preporoda* (priredila i predgovor napisala V. BABIĆ), Zagreb, 1998., str. 87.-92.; L. ČORALIĆ - I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, *Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittorija Priulija (1688.-1712.) i Vicka Zmajevića (1713.-1745.)*, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 16., Split, 2000., str. 93.-269.; Z. MIRDITA, *Vicko Zmajević i njegovo zauzimanje za Albance katolike (25. XII. 1670. - 11. IX. 1745.)*, *Zbornik Stjepanu Antoljaku u čast* (uredio J. KOLANOVIĆ), Zagreb, 2003., str. 211.-221.

³ M. MILOŠEVIĆ, *Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. i 1718. godine*, *Istorijski zapisi*, god. XIII, knj. XVII., sv. 4., Titograd, 1960., str. 788.-804.; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 121.-122., 136.-137., 141.

Katoličke crkve duž širega područja europskoga jugoistoka, imali su određen pozitivan učinak i na položaj Crkve na području Barske nadbiskupije. Upravo radi te činjenice, ugleda, moći i važnosti koje su središnje ustanove Katoličke crkve u Rimu imale na vjerske prilike u našim krajevima u doba već podmakle osmanlijske vlasti nad njima, usmjerenost klera, kako najvišeg (nadbiskupa ili biskupa), tako i običnih lokalnih župnika i svekolikoga katoličkoga pučanstva, bila je u svojim nadanjima i očekivanjima upravljena prema Rimu. O jednom takvom posvjedočenju upućenosti i komunikacije između barskoga klera i puka s jedne strane, te pape i Svete Stolice s druge strane, govori i ovaj prilog, osvjetljujući neke manje znane sastavnice iz prošlosti Barske nadbiskupije.

Riječ je o pismenom obraćanju barskoga klera i puka papi Benediktu XIV. (1740.-1758.) s kraja 1743. godine⁴, u vrijeme kad je Barska nadbiskupija, nakon smrti Peraštanina Matije Štukanovića, barskoga nadbiskupa od 1722. do 1743. godine⁵, ostala bez svojega predvodnika. Želeći da, nakon smrti nadbiskupa koji je tijekom dvadeset godina obnašanja nadbiskupske časti rijetko kročio na tlo svoje nadbiskupije, njihova dijeceza konačno dobije za crkvenog upravitelja svećenika poniklog na domaćem tlu (odnosno na teritoriju pod osmanlijskom upravom), Barani su svoje gorljive molbe uputili vrhovnom poglavaru svih katoličkih vjernika.

Pismo barskoga klera i puka upućeno je papi Benediktu XIV. iz Bara 29. prosinca 1743. Jedan od sačuvanih prijepisa, uporabljen u ovom radu, pohranjen je u Državnom arhivu u Zadru, u sklopu fonda "Arhiv obitelji Karaman", koji dijelom sadrži – vezano uz djelovanje zadarskoga nadbiskupa Matije Karamana (1745.-1771.) – i brojne dokumente koji se odnose na onodobnu povijest hrvatskih nadbiskupija i biskupija pod osmanlijskom vlašću.

Rukopis opseže devet stranica pisanih talijanskim jezikom (s nekoliko umetaka latinskih navoda), pisan je kićenim stilom i uz obilje metafora te odaje da je njegov autor najvjerojatnije bio duhovna osoba solidnog obrazovanja i poznavanja talijanskog i latinskog jezika.

⁴ Pismo barskoga klera i puka papi iz 1743. godine spominje, tragom građe iz Vatikanskih pismo-hrana, srpski povjesničar J. RADONIĆ u spomenutom djelu (str. 577.-578.). Gotovo od riječi do riječi Radonićev tekst o sadržaju pisma prenosi u svojem djelu I. JOVOVIĆ (str. 148.-149.). Nijedan od tih autora tekst pisma ne donosi u cjelovitom izvorniku.

⁵ Matija Juraj Štukanović (1682.-1743.) odvjetak je ugledne peraške obitelji i rođak barskoga i zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića. Barskim je nadbiskupom imenovan 1. VI. 1722. i posvećen je u crkvi Sv. Nikole u Perastu 29. I. 1723. Tijekom obnašanja časti barskoga nadbiskupa poglavito je obitavao u svojoj obiteljskoj kući u Perastu i od tamo ravnao svojom nadbiskupijom *in partibus infidelium* te je čak za pohod *ad limina Apostolorum* imenovao svojim zastupnikom Jurja Jurjevića (Georgiceo), nadžupnika zborne crkve Sv. Jeronima u Rimu. Umro je 13. XII. 1743. i pokopan je u crkvi Sv. Marka u Perastu. Podrobnije vidi: D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. VII., Venetiis, 1817., str. 171.-176.; R. RITZLER – P. SEFRIN, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, sv. V. (1667.-1730.), Patavii, 1952., str. 88.; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb, 1975., str. 645.; I. MARKOVIĆ, nav. dj., str. 209.; J. RADONIĆ, nav. dj., str. 478., 524., 576.-578., 581., 590.; Đ. BOŠKOVIĆ, *Stari Bar*, Beograd, 1962., str. 295.; S. ĆIRKOVIĆ – B. HRABAK – N. DAMJANOVIĆ – Đ. VUJOVIĆ – LJ. ŽIVKOVIĆ, *Bar grad pod Rumijom*, Bar, 1984., str. 63.; I. BANAC i dr., nav. dj., str. 204.-206.; P. BUTORAC, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999., str. 158., 233., 513.; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 145., 148., 222.-223.

Osnova obraćanja “siromašnih i zapuštenih” Barana papi jest molba da se Barskoj nadbiskupiji, nakon smrti prethodnog nadbiskupa Štukanovića, dodijeli crkveni dostojanstvenik zavičajem s njihova matičnoga područja, koji bi mogao obnašati svoju dužnost na teritoriju dodijeljene mu nadbiskupije. U uvodnom dijelu teksta upravo se naglašava – snažnim riječima i primjerima – da je *povera, infelicissima, la sempre vedova* Katolička crkva na ovom području pod *Dominio Ottomano* ostala bez dovoljno svećenika, poglavito bez njihova predvodnika odnosno nadbiskupa te da su posljednja dobra vremena za Barsku nadbiskupiju, kad je riječ o njezinim poglavarima, bila u doba sadašnjeg zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića te u doba negdašnjega skadarskoga biskupa Petra Bogdanija, tada nadbiskupa Skopske nadbiskupije.⁶ Uzroke teškoga stanja Katoličke crkve u Barskoj nadbiskupiji tamošnji kler i vjernici pronalaze u činjenici da je većina dodjeljivanih crkvenih poglavara bila “druge nacije” (a ne osmanlijski podložnici) odnosno da su zavičajem i rođenjem dolazili iz krajeva koji su izvan osmanlijskoga državnoga područja. Otuda je bila razvidna i njihova nesklonost, strah i nemogućnost boravka na barskom području, ali i veliko nepovjerenje osmanlijskih vlasti koje su u dojučerašnjim podanicima kršćanskih vladara vidjele moguće uhode i doušnike. Upravo su stoga, objašnjavaju sastavljači pisma, prethodni barski nadbiskupi poglavito stolovali u mletačkim uporištima Budvi i Kastelu Lastvi (Petrovac) te su njihov dolazak u Bar i na područje Barske nadbiskupije lokalni osmanlijski upravitelji uvelike otežavali. Ako su pak barski svećenici i predstavnici katoličkoga pučanstva željeli pohoditi svojega crkvenog poglavara u njegovu sjedištu, na putu do Budve ili Kastela Lastve odnosno bilo kojega drugog mletačkoga grada, čekala ih je naporna i otegotna procedura, karantena i uvijek neugodan i osjetljiv prijelaz granica dviju neprijateljskih država.

Nezadovoljni postojećim stanjem koje već traje desetljećima, očajni Barani izrijeком pišu o srozavanju osnovnih sastavnica vjerskoga života, o neodržavanju temeljnih obreda, o nedostatku odgovarajuće crkvene naobrazbe svećenstva i puka te uopće o izostanku svakoj nadbiskupiji potrebitoga vodstva, koje bi sveukupan kler i vjernike, kako je to uobičajeno, upućivalo i vodilo kroz sve sastavnice kršćanskoga života. Upravo stoga Barani, naglašavajući to u pismu više puta, od pape mole da za njihova sljedećeg crkvenog dostojanstvenika bude izabran svećenik *della nostra medesima Nazione e che sia suddito Turco*, koji će imati želju (i hrabrosti) boraviti i djelovati na području dodijeljene mu nadbiskupije. Prelati s područja pod mletačkom upravom – čak i kada to žele i iskazuju najbolju volju – to ne uspijevaju realizirati. Napominju da je to potrebno upravo radi državno-političke posebnosti u kojoj se nalazi

⁶ Petar Bogdani, rođenjem Albanac iz prizrenskoga kraja, nećak je skopskog nadbiskupa Andrije Bogdanija (1656.-1677.). Studirao je i stekao naslov doktora teologije na studiju Kongregacije za širenje vjere u Rimu. Biskup je Skadra od 1656. do 1677. godine, a nadbiskupom skopskim imenovan je 8. XII. 1677. Umro je 1689. godine. Njegova izvješća Kongregaciji za širenje vjere vrijedan su izvor o općim, ponajprije crkvenim prilikama na području Skopske nadbiskupije u drugoj polovici XVII. stoljeća. Podrobnije vidi: D. FARLATI, nav. dj., sv. VII., str. 328.; P. GAUCHAT, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, sv. IV. (1592.-1667.), Patavii, 1967., str. 307.; R. RITZLER – P. SEFRIN, nav. dj., sv. V., str. 346.; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, str. 410.; J. RADONIĆ, nav. dj.; Đ. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 294.; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 226.; F. ZEFIQ, *Mihael Summa, nadbiskup skopski (1695-1777)*, Osijek, 1994., str. 15.-16., 42., 61., 174., 181.

Barska nadbiskupija te da se te okolnosti – koje nisu karakteristične za dijeceze pod kršćanskom vlašću – od Svete Stolice svakako moraju opažati i uvažavati.⁷

O žalosnom i teškom stanju Barske nadbiskupije papu mogu vjerodostojno izvjestiti i Ivan Krstitelj Nikolović, tada već imenovani nadbiskup Skopske nadbiskupije (koji, prema znanjima Barana, trenutno boravi u Rimu)⁸, kao i nadžupnik hrvatske svetojeronimske crkve, dobro upoznati sa stanjem misija i katoličkoga klera na područjima pod osmanlijskom upravom. Ako, međutim, Sveta Stolica ne može među barskim i skadarskim svećenicima pronaći osobu odgovarajuću za najvišega premeta Barske nadbiskupije, tada Barani mole da se njihovim upraviteljem (administratorom) imenuje aktualni biskup Skadra, grada i biskupije, koji se također nalaze pod osmanlijskom upravom. Tamošnji su kler i crkveni dostojanstvenici, naime, radi poznavanja stanja na području Barske nadbiskupije, ali i podudarajućih povijesno-političkih okolnosti, barskim katolicima mnogo prikladniji od svećenika s područja pod mletačkom državnom upravom.

Naposlijetku, ako se svećenik dostojan nadbiskupske časti ne može pronaći niti među barskim niti među skadarskim klerom, a Sveta Stolica ne želi imenovati upravitelja, Barani mole da u tom slučaju katolička središnjica imenuje nekog dostojanstvenika prema svojoj prosudbi. Međutim, Barani naglašavaju, svakako ne žele da to bude redovnik (*religioso*), jer su s redovnicima barski kler i puk u obnašanju visokih crkvenih službi na njihovu području imali vrlo loša iskustva. Ponajviše su takvi bili redovnici iz Italije, koji su – prema riječima Barana – već u domovini zanemarili kršćansku vjeru i prebjegli u Bar, gdje su se poturčili (*sono fatti Turchi*) te zasnivali obitelji. Njihovo ponašanje velika je sramota za katolički puk te istodobno negativan primjer i podstrek svima onima koji žele prijeći na islam.

U završnom dijelu molbe barskoga klera i puka papi razlaže se da ako sljedeći barski nadbiskup bude zavičajem s osmanlijskoga državnoga teritorija, tada on ne bi mogao vršiti upravu u Budvi i Kastelu Lastvi, područjima pod mletačkom upravom. U tom slučaju Barani traže da se uprava crkvena nad tim gradovima povjeri apostolskom vizitatoru. Jednako tako, Barani naglašavaju da se u Kastelu Lastvi odnosno Budvi tada ionako nalazilo malo katoličkih obitelji (u Kastelu Lastvi samo tri odnosno četiri kuće, a u Budvi dvadesetak), a da su barski katolici – usprkos nedaćama i

⁷ Jedan od razloga zbog kojeg Barani i drugi vjernici Barske nadbiskupije inzistiraju na nadbiskupu zavičajem s njihova matičnoga područja zasigurno je i velika prisutnost vjernika albanske etničke pripadnosti. Nadbiskup Štukanović koji nije poznao albanski jezik (za razliku od Vicka Zmajevića), zasigurno nije mogao biti potpuno prihvaćen od svekolikog, povećim dijelom i albanskoga katoličkog puka Barske nadbiskupije. Nadbiskup rođenjem iz Barske nadbiskupije (ili susjedne Skadarske biskupije), takvih jezičnih problema ne bi imao.

⁸ Ivan Krstitelj Kazazi (Nikolović), rođen je 1. I. 1702. u Đakovici. Od 1720. godine školovao se na Ilirskim kolegijima u Fermu i Loretu te stekao naslov doktora teologije. Nakon povratka u domovinu obnašao je službe apostolskog vizitatora pri misijama u Bugarskoj te generalnog vikara Skopske nadbiskupije. Čelnikom potonje nadbiskupije imenovan je 23. IX. 1743. Umro je 5. VIII. 1752. Zanimljivo je da Barani, koji pismo papi pišu koncem prosinca 1743., nisu niti nakon više od tri mjeseca od Nikolovićeva imenovanja skopskim nadbiskupom bili obaviješteni o toj činjenici te ga u svojem dopisu i dalje drže generalnim vikarom. Taj podatak posvjedočuje o nemaloj tadašnjoj izoliranosti i zapostavljenosti Barske nadbiskupije i tamošnjega klera. Podrobnije o I. K. Kazaziju vidi: R. RITZLER – P. SEFRIN, nav. dj., sv. VI. (1730.-1799.), Patavii 1958., str. 370.; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, str. 410.; J. RADONIĆ, nav. dj.; F. ZEFIQ, nav. dj.

progonima od osmanlijskih upravitelja - brojniji i stoga vrjedniji pozornosti i brige Svete Stolice i Kongregacije za širenje vjere. Rezidiranjem nadbiskupa u Baru *numero cattolico gregge Antivarese* dobilo bi svojega duhovnoga pastira koji bi ih mogao redovito obilaziti, što bi – naposljetku – ohrabrilо barski katolički živalj da i dalje obdržava svoju vjeru. Na kraju pisma još se jednom naglašava prijeka potreba izbora nadbiskupa među barskim svećenstvom i sažimaju otprije izrečene prednosti takve odluke. U dataciji pisma grad Bar navodi se kao mjesto u Albaniji (*Antivari de Albania*), a u potpisu kojime ova molba završava skupno se navode podnositelji – *Li Umilissimi, ubidentissimi, e rassegnatissimi - il Clero, e Popolo Cristiano Cattolico Antivarese*.

Papa Benedikt XIV. udovoljio je molbama barskoga klera i puka. Nakon polustoljetnoga razdoblja barskih nadbiskupa nebarskoga (talijanskog i bokeljskog) podrijetla, čelnim duhovnikom Barske nadbiskupije imenovan je Marko Deluchi (Luchi, Lukić), zavičajem s barskoga područja (prema nekim autorima iz Šestana ponađ Bara, a prema drugima iz sela Šušanj zapadno od grada).⁹ Kao i većina njegovih prethodnika, i Deluchi je pohađao Ilirski kolegij u Loretu, a nakon povratka u domovinu obnašao je službe generalnog vikara Barske nadbiskupije te upravljao albanskom biskupijom Gornjeg Pulata (1731.-1745.) Barskim je nadbiskupom imenovan 9. ožujka 1746., ali njegovo je sveukupno djelovanje trajalo prekratko. Preminuo je 1749. godine te je tada barski nadbiskupski tron pripao Lazaru Vladagniju, odvjetku ugledne albanske obitelji i prethodno obnašatelju službe biskupa biskupije Sappa u sjevernoj Albaniji.¹⁰

Pismo barskoga klera i puka papi, koje cjelovito objavljujem u prilogu rada, posvjedočenje je povijesnih okolnosti u kojima se zadesila Barska nadbiskupija na izmaku prve polovice XVIII. stoljeća. Svojom rječitošću, sugestivnim izražajem i upornošću, zorno kazuje o nedaćama, stradanjima i tegotnim uvjetima opstojanja barskih katolika u vrijeme kada su njihovim gradom i najvećim područjem nadbiskupije već više od stoljeće i pol vladale Osmanlije. Pismo, nadalje, kazuje i o suodnosima Barske nadbiskupije i tamošnjega klera sa susjednim nadbiskupijama i biskupijama te izrijekom naglašava imena i ljude, mahom znamenite crkvene dostojanstvenike (Vicko Zmajević, Andrija i Petar Bogdani, Ivan Krstitelj Kazazi), koji su tada imali pretežitu ulogu u kreiranju politike Katoličke crkve na tim područjima. Na kraju, ovim se prilogom želi osvjetliti odsječak iz barske crkvene prošlosti, povijesnim tijekom prebogatoga događanjima i ličnostima, ali u historiografiji još uvijek nedovoljno znanstveno-istraživački obrađene i vrednovane.

⁹ Podrobnije o Marku Deluchiju vidi: D. FARLATI, nav. dj., sv. VII., str. 176.; R. RITZLER – P. SEFRIN, nav. dj., sv. VI., str. 86., 349.; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, str. 645.; I. MARKOVIĆ, nav. dj., str. 210.; J. RADONIĆ, nav. dj., str. 578.; Đ. BOŠKOVIĆ, nav. dj., str. 295.; S. ĆIRKOVIĆ i dr., nav. dj., str. 63.; K. KRSTIĆ, *Doseljenje Arbanasa u Zadar*, Zadar, 1988., str. 11.; I. JOVOVIĆ, nav. dj., str. 222.-224.

¹⁰ Izbor Marka Deluchija i Lazara Vladagnija, ali i njihovih nasljednika (Juraj Giunchi iz Livara, 1786.-1787.; Juraj Angelo Radovani iz Skadarske biskupije, 1787.-1790.; Franjo Borzi iz Skadra, 1791.-1822., i Vincenzo Battucci iz Skadra, 1824.-1839.), na čast barskih nadbiskupa također pokazuje da je Sveta Stolica uvažavala i etničko-jezične posebnosti barskih vjernika te je – sukladno tome – najvišim crkvenim dostojanstvenicima Barske nadbiskupije imenovala Albance.

PRILOG: molba barskoga klera i puka papi Benediktu XIV. (Državni arhiv u Zadru, Arhiv obitelji Karaman, kut. 14., 5.28.: Razni crkveni spisi, 29. XII. 1743.)¹¹

Benedetto Padre

Più con lagrime, che con inchiostro implora dal Supremo Pastore, e Vicario di Christo pietà, e compassione la sempre vedova, ed infelicissima Chiesa di Antivari, che sopra tutte le altre Chiese esposte agl'insulti, ed alla tiranide degl'infedeli e la più deformata, e derelitta, ne altro li resta, che prorompere in clamori, ed in disperazione, se la Santità Vostra nell'estremo delle sue miserie non li porge ora che è tempo un'opportuno, e sollecito aiuto.

Tutte le Chiese, che si trovano sotto il Dominio Ottomano soffrono il gran male di esser prive delli sagri tempj, ed altari, e della libertà della Santa Fede, e benchè tra queste loro calamità li poveri loro Pastori, e Prelati non posson darli aiuto, e sollievo, con tutto ciò il male è comune tanto al gregge, quanto al Pastore, onde siccome li patimenti sono comuni, così riescono più soffribili, perchè *Oves audiunt Vocem Pastoris, et Pastor dat animam suam pro ovibus suis.*

Ma la povera Chiesa d'Antivari soffre bensì il duro giogo delle persecuzioni, e delli travagli come le altre, ma per moltissimi anni non hà avuta la consolazione non solo di udir la voce, ma ne pur di vedere la faccia del suo Prelato, e Pastore, onde è visitata Vedova e derelitta fra le calamità, quantunque fosse sposata perchè non visitata, ne animata, ne consolata, e forse ne anche compartita dal suo Sposo ad esclusione di quelli soli tempi, quando ebbe per Arcivescovo Monsignor Zmajevich ora Arcivescovo di Zara, che quantunque lontano ode li nostri clamori, compatisce le nostre calamità, e compiangè, ma senza rimedio, le nostre miserie, così ancora quando fu amministrata da Monsignor Pietro Boghdani, mentre era Vescovo di Scutari, che poi fu traslatato all'Arcivescovato di Scopia nella Servia dove era nato, per rinunzia fatali dal suo gran zio Monsignor Andrea Boghdani già carico e di anni, e di meriti.

L'origine delli nostri mali, Padre Benedetto, nasce unicamente perchè tanti Prelati, che abbiano aiuto non hanno fatta la residenza nella nostra Diocesi, ed intanto non l'hanno fatta, perchè essendo di altra nazione, e non suditti del Turco, o non hanno potuto farla o hanno avuto timore di farla. Non vede volentieri il Turco ne suoi Stati un'estero, perchè sempre teme, che esplori li suoi andamenti, e li riferisca alli Principi Christiani a danno loro, dove che Noi altri che siamo nati nel suo Dominio, non gli apportiamo alcun sospetto. Ne giova a Noi infelicissimi Antivaresi che il nostro Prelato faccia la sua residenza o nella Città di Budua, o in Castel di Lastua, luoghi ambedue essistenti sotto il dominio cattolico, e appartenenti a Principi Christiani, e la ragione è assai grande, perchè essendo Antivari con tutto il resto della Diocesi nel paese suditto al Turco, e Budua col Castel di Lastua sotto al dominio del Principe cattolico, se il Prelato vuol venire in Antivari, o altro luogo della nostra Diocesi situato nel territorio per cresimare, predicare, o far'altro atto proprio del suo ufficio pastorale (supposto che il Turco gli lo permetta) non può rientrar ne in Budua, ne in Castel di Lastua senza far prima infalibilmente una rigorosa contumacia, e ciò

¹¹ Prijepis je djelomično prilagođen talijanskim jezičnim standardima. Dijelovi pisma koji su na latinskom jeziku ovdje su doneseni kurzivnim slovima.

in qualunque tempo dell'anno; così pure se un di Noi poveri sacerdoti, e missionari Antivaresi per qualche dubbio, consiglio, ordinazione, o altro bisogno vogliamo andare dal nostro Pastore, dobbiamo necessariamente prima di parlarli fare la stessa contumacia con patimenti, e spese grandi, e per sfugir un tale gravissimo intermido, ne Noi andiamo a trovar il Prelato, ne il Prelato viene a trovar Noi, onde ci troviamo, Santissimo Padre, rozzi, miserabili, ed ignoranti.

Chi di Noi ha visto mai qui esercitare una sol volta li ponteficali, fare un ordinazione, o l'oglio santo?

Chi ha intesa un'esortazione, o avuta una benedizione episcopale?

Mai siamo nati esercitati in qualche conferenza dottrinale, scritturale, o morale se non sappiamo bene le ceremonie sagre, non ci è: Chi ce le insegni: se siamo indivoti, e discoli, non abbiamo.

Chi ci corregga, e riprenda: se timidi, non abbiamo.

Chi ci animi: se dubbiosi in qualche caso di coscienza, non abbiamo.

Chi ce lo risolva: se negligenti, o trascurati in procurar la salute delle anime non ci è.

Chi ci avverta: se cadiamo finalmente, non abbiamo.

Chi ci sollevi: mentre non solo siamo pochi sacerdoti, ma anche divisi, ed applicati nelle cure molto lontane una dall'altra, e tutti questi mali, Bendetto Padre, derivano, perchè non solo non sentiam la voce, ma neppur vediamo la faccia del nostro Pastore, perchè lontani dalla di Lui vista ci troviamo destinti di ogni spirituale soccorso. A questi mali aggiunga la Santità Vostra la dimora, che facciamo in paese infedele, oppressi dalle miserie, dalla tirannia, dalle avanie Turchesche, ed aggravii insopportabili, e poi rifletta qual sia e qual possa essere la nostra infelicità.

Alla Santità Vostra appartiene adesso che si può facilmente di porre un'efficace rimedio a tanti mali, e forse anche maggiori delli già detti, e che Noi forse non conosciamo ed il rimedio unico è questo, e non è altro, cioè di darci un Pastore, che sia della nostra medesima Nazione, e che sia suddito Turco, perchè questo, e niun'altro farà la residenza in Antivari, e facendola in poco tempo si leverà ogni disordine, e respirerà anche nelle sue miserie doppo tanti anni questo abbondanato gregge. Li sudditi di un Prencipe Cattolico non sono per Noi, perchè ancorche avrà la bona volontà, e forse anche prometterà di far la residenza fra Noi, non la farà mai, perchè ne potrà, ne li riuscirà di farla. Se la Santità Vostra farà così, provvederà la nostra Chiesa, e non la persona. Per provveder le persone non mancano mille modi in tutto il Paese Cattolico, ma per provveder questa nostra Chiesa non vi è altro modo, che il darci un Pastore della nostra medesima Nazione.

Noi ne preghiamo con le lagrime agl'occhi la Santità Vostra, che è Padre comune di tutto il Mondo Cattolico, e la Santità Vostra ci raccomandi alla Sagra Congregazione di Propaganda che è la nostra amabilissima Madre; faccia rivolger li suoi Catalogi, e troverà in essi tanti figli suoi capacissimi di sostener questo gran peso. Chiamiamo Dio in testimonio di esser vero quanto abbiamo detto sin qui, e potremmo dir assai più, ma non ci basta l'animo di scoprir maggiormente le nostre miserie, tanto più, che non siamo sicuri, che questa lettera, e l'altra compagna spedite furtivamente per diverse strade, e raccomandate più alla fortuna, che alla certezza, capiterà nelle sue mani santissime.

La nostra disgrazia è, che sarà già partito da Roma, e da Propaganda il Signor Nicolovich, vicario generale di Scopia, che se per miracoli di Dio si trovasse in Roma la Santità Vostra chiami Lui, e l'obbligli con precetto di Sua Ubbidienza a scoprirli con libertà ecclesiastica le nostre angustie, e li nostri travagli sofferti per la distanza, e mancanza del nostro Pastore, perchè Lui ci conosce tutti conosce il Paese, ed ha veduto con li proprii occhi le nostre estreme infelicità. Che se Lui fosse già partito da Roma, Vostra Santità chiami l'arciprete di San Girolamo delli Schiavoni di Ripetta, il quale essendo agente delli vescovi, e missionarii di Albania da più anni che ci assiste, ha inteso tra le altre anche le nostre miserie, e da uno di questi due potrà saper anche qualche persona che sarebbe a proposito per il governo di questa abbandonata Chiesa.

Se tra Noi Antivaresi per nostra disgrazia non si troverà niun buono, si troverà certo tra quelli di Scutari, e se ne pur tra quelli, che è difficile, allora la Santità Vostra dia questa Chiesa in amministrazione all'attuale vescovo di Scutari persona degnissima, perchè sempre ci tornerà meglio, giache è Noi possiam facilmente andare a trovar Lui, ed a Lui è facile di venire a visitar Noi.

Se poi ultima nostra disgrazia, e disperazione non saremo degni di esser esauditi, e che Dio voglia seguitare a gastigarci per li nostri peccati, rivolti gli occhii al Cielo con lagrime di disperazione umiliati diremo: *Deus repulisti Nos, et destruxisti Nos; Erravimus sicut oves absque Pastore non invenientes Pascua: dedisti Nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti Nos, et duplici contritione contrivisti Nos;* non però cessaremo di umilmente pregare Vostra Santità, che se tra gli Antivaresi, e Scutarini niuno mai si troverà a proposito per la nostra Chiesa, e se la Santità Vostra non voglia darla in amministrazione all'attuale Vescovo di Scutari persona assai da bene, e che voglia mandarci un qualche estero come sinora è stato, almeno per carità non ci mandi qualche regolare, non per altro motivo, ma unicamente per le memorie frequenti, ed anche fresche, che qui abbiamo di alcuni religiosi, che fuggiti dall'Italia, e dalla religione, all'ultimo qui sono sbarcati, e si sono fatti Turchi, ed hanno moglie, e figli con gravissimo scandalo delli poveri cattolici, e massime delli semplici, e trionfo grande di questi infedeli, che vedendo casi simili ci insultano con dire, questo essere il segno evidente, che la Fede Christiana non è buona, e con questa lagrime cercano tirarne molti alla loro setta; e però se venisse per Arcivescovo un frate, cagionarebbe detrimento, perchè ne risiederebbe, ne farebbe in questa infelicissima Vigna frutto alcuno perchè niente sarebbe stimato, anzi disprezzato, e si sarebbe così provista la persona, e non la nostra Chiesa infelice.

Per ultimo, Padre Benedetto, potrà alcuno rapresentarli, che facendovi Arcivescovo di Antivari un suddito Turco, non potrà esercitar la sua giurisdizione nella Città di Budua, e nel Castel di Lastua sudetti, per esser l'una, e l'altro sottoposti al dominio del Principe Cattolico; ma il rimedio è facile, perchè Budua confina con la Diocesi di Cattaro, onde siccome è stata amministrata sinora dall'Arcivescovo d'Antivari, così può da oggi in poi essere amministrata dal Vescovo di Cattaro, o pure li si dia il suo Vescovo, o un Visitatore, o sia Vicario Apostolico, come lo ha avuto altre volte, ed ecco tolta la prima difficoltà, perchè tanto Budua, quanto Cattaro con tutta la sua Diocesi sono sottoposti al dominio d'un istesso Principe Cattolico, e conseguentemente non dove la Sagra Congregazione di Propaganda averne alcun maggior dispendio per esser tutto Paese Cattolico.

Circa poi di tre, o quattro case cattoliche, che solamente si trovano nel Castel di Lastua, le ceda il nuovo Arcivescovo di Antivari nello spirituale all' Amministratore, o sia Vicario Apostolico di Budua, e così resta spianata ogni difficoltà, e non vi saran sospetti di gelosie di stato tra Turchi, e Cattolici, non vi sarà bisogno di far le contumacie, Antivari non finirà di andare in ultima ruina, ed in ogni tempo potrà il Pastore visitar il suo gregge, e questo potrà sempre aver accesso facile al suo Pastore. Poi che non è ragionevole, che per sole tre, o quattro case cattoliche del Castel di Lastua, e per qualche ventina di case cattoliche del Budua (essendo il rimanente dell'abitato pieno di scismatici) resti privo affatto del suo Pastore il numeroso cattolico gregge Antivarese.

Santo Padre spetta, torniam a dirlo di nuovo, spetta alla Santità Vostra di porre il termine alle nostre miserie estreme, il modo che non è molto difficile, anzi facilissimo. È gloria di Dio, è gloria della Religione Cattolica, è gloria di Vostra Santità, che nel cuore dell' Infedeltà trionfi la Fede di Gesù Christo. Se la Santità Vostra la vol conservare, anzi accrescere, ci dia un Pastore della Nostra Nazione, che conosce Noi, consoce le nostre inclinazioni, conosce il Paese, conosce il dominante, il che un' estero non può mail abbastanza conoscere; anzi la sua cognizione a nulla serve, perchè non può abitar fra Noi, ancorche voglia. Iddio ci ha fatti nascer in questo Paese, totalmente diverso da altre Nazioni, le quali non ponno formar ne pur l'idea delle nostre angustie, delli nostri travagli, delle nostre pene, e delle nostre estreme miserie; siche uno di questa Nazione di questo dominio sarà l'unico, che saprà e potrà sollevarci, assisterci, e regolarci. Così è Padre Santissimo, Vicario di Gesù Christo morto anche per Noi, non ci abbandoni, non ci distrugga, oda le voci del suo tenerissimo cuore. Dia un Pastore vigilante a questo smarrito gregge troppo bisognoso, troppo infelice, troppo abietto, e derelitto, mentre Noi siccome con le lagrime abbiam principato, così con le lagrime terminiamo esclamando ad alta voce *gregem tuum Pastor summe ne deseras*, e prostrati alla faccia per terra umilmente li bacciamo li Santissimi piedi.

Da Antivari di Albania 29 dicembre 1743

Li Umilissimi, ubidientissimi, e rassegnatissimi suoi figli in Christo
Il Clero, e Popolo Christiano Cattolico Antivarese

From the past of the Archbishopric of Bar – letter of Bar clergy and laymen to the pope Benedict XIV (1743)

Lovorka Čoralić

Croatian Institute of History

Opatička 10

Zagreb

Republic of Croatia

The first half of the eighteenth century is considered as a rather harsh time for the Catholic Church in the realm of Bar archbishopric. This state was additionally worsened after the war between Venetian Republic and Ottoman Empire (1714-1718), since Venetian attempt to conquer Bar again was not successful. Henceforth, Ottoman terror caused a decrease of Catholic population. Additional problem in these circumstances was the fact that archbishop was not able to reside in his archbishopric, and therefore could not maintain his comprehensive role. Thus, archbishops of Bar mostly dwelled in nearby Boka or Budva, rarely visiting their diocese. After archbishop Matija Štukanović died in 1743, clergy and laymen of the archbishopric wrote a letter to the pope, asking him to appoint a new archbishop among the clergymen originating from the Bar or Skadar region. This letter and its content, as well as the protagonist who wrote it, together with the historical circumstances are the chief subject of this article. At the end of this contribution author delivers also a complete transcription of the letter, which is presently kept in the State Archives in Zadar (Archives of the family Karaman).

Keywords: Bar, Archbishopric of Bar, Venetian Albany, Rome, pope Benedict XIV, Congregatio de propaganda fidae, ecclesiastical history